

e-ISSN 3083-6018

СОЦІАЛЬНИЙ РОЗВИТОК: економіко-правові проблеми

<https://www.eu-scientists.com/index.php/sdel>

Корупційні ризики при будівництві на замовлення силових і воєнізованих структур: ідентифікація та шляхи мінімізації

Ольга О. Квасніцька ¹ • Микола М. Білошкурський ^{2*}

¹ Національний університет «Одеська юридична академія» (Україна). Доцент кафедри господарського права і процесу, канд. юрид. наук, доцент.

² Національний університет «Одеська юридична академія» (Україна). Здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти факультету цивільної та господарської юстиції.

* Автор-кореспондент, e-mail: m.m.biloshkurskiy@gmail.com

СТАТТЯ

АНОТАЦІЯ

Дослідниця

DOI:

[10.70651/3083-6018/2025.9.20](https://doi.org/10.70651/3083-6018/2025.9.20)

Авторське право

© 2025 авторів

Цей твір

ліцензовано на умовах Ліцензії Creative Commons «Із Зазначенням Авторства – Некомерційна 4.0 Міжнародна» (CC BY-NC 4.0).

У контексті тривалої російсько-української війни, коли ресурси спрямовуються на посилення обороноздатності, будівництво об'єктів для Збройних Сил, Національної гвардії, поліції та інших силових та воєнізованих формувань набуває стратегічного значення. Однак саме в цій сфері корупційні ризики досягають критичного рівня через непрозорість процесів, великі обсяги фінансування та специфіку замовників, які часто працюють у режимі обмеженого доступу до інформації. Актуальність теми зумовлена необхідністю посилення контролю за державними витратами в умовах воєнного стану, де корупційні ризики проявляються на всіх етапах: від тендерної документації до прийняття робіт. Мета дослідження – ідентифікація корупційних ризиків у виконанні будівельних робіт для силових і воєнізованих структур та розробка шляхів їх мінімізації. Завдання включають аналіз факторів корупції, вивчення кримінальних справ, порівняння з міжнародним досвідом та формулювання рекомендацій. Методологія ґрунтується на аналізі нормативно-правової бази, вивченні судової практики, матеріалів кримінальних проваджень, а також на компаративному аналізі міжнародного досвіду. Результати дослідження свідчать, що основні корупційні ризики у сфері будівництва для силових і воєнізованих структур зосереджуються на трьох рівнях: етап тендерних процедур і отримання дозвільної документації; безпосереднє будівництво та використання бюджетних коштів; змішаний етап, що поєднує вплив на документацію й фактичне виконання робіт. Ключовими факторами ризику виступають фіктивні субпідряди, завищення вартості матеріалів, конфлікт інтересів та служба недбалість. У статті було проаналізовано матеріали кримінальних проваджень та судову практику як судів загальної юрисдикції, на прикладі Вишгородського районного суду Київської області, так і спеціалізованих судів у лиці Вищого антикорупційного суду. За результатами дослідження було запропоновано шляхи мінімізації корупційних ризиків. Запропоновані заходи мінімізації включають цифровізацію процедур через ProZorro та Єдину державну електронну систему у сфері будівництва, посилення ролі незалежного аудиту й технічного нагляду, а також залучення громадськості й антикорупційних органів. У висновках підкреслено, що ідентифікація та усунення корупційних ризиків у воєнному будівництві є критичною умовою підвищення ефективності оборонних спроможностей України, пришвидшення післявоєнної відбудови та зростання довіри міжнародних партнерів.

КЛЮЧОВІ СЛОВА

будівельні роботи, будівництво, воєнізовані структури, державні закупівлі, корупція, корупційні правопорушення, містобудування, Національна гвардія України.

e-ISSN 3083-6018

SOCIAL DEVELOPMENT: Economic and Legal Issues

<https://www.eu-scientists.com/index.php/sdel>

Corruption Risks in Construction Projects Commissioned by Security and Paramilitary Agencies: Identification and Mitigation Strategies

Olga O. Kvasnitska ¹ • Mykola M. Biloshkurskyi ^{2*}

¹ National University "Odessa Law Academy" (Ukraine). Associate Professor at the Department of Economic Law and Process, PhD in Law, Associate Professor.

² National University "Odessa Law Academy" (Ukraine). First (Bachelor's) Degree Student at the Faculty of Civil and Economic Justice.

* **Corresponding Author**, e-mail: m.m.biloshkurskyi@gmail.com

ARTICLE INFO

ABSTRACT

Research Article

DOI:

[10.70651/3083-6018/2025.9.20](https://doi.org/10.70651/3083-6018/2025.9.20)

Copyright © 2025
by authors

This is an open access journal and all published articles are licensed under a Creative Commons Attribution—NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0)

In the context of the prolonged Russian-Ukrainian war, when resources are directed toward strengthening defense capability, the construction of facilities for the Armed Forces, the National Guard, the police, and other security and paramilitary formations acquires strategic significance. However, it is precisely in this sphere that corruption risks reach a critical level due to the non-transparency of processes, large volumes of financing, and the specifics of customers who often operate under limited access to information. The relevance of the topic is determined by the need to strengthen control over public expenditures under martial law conditions, where corruption risks appear at all stages: from tender documentation to the acceptance of completed works. The purpose of the study is to identify corruption risks in the implementation of construction works for security and paramilitary structures and to develop ways to minimize them. The objectives include analyzing corruption factors, studying criminal cases, comparing with international experience, and formulating recommendations. The methodology is based on the analysis of the regulatory and legal framework, the study of judicial practice, materials of criminal proceedings, as well as the comparative analysis of international experience. The results of the study show that the main corruption risks in the field of construction for security and paramilitary structures are concentrated at three levels: the stage of tender procedures and obtaining permit documentation; the direct construction process and use of budgetary funds; and the mixed stage, which combines the influence on documentation and the actual performance of works. The key risk factors are fictitious subcontracts, overstatement of material costs, conflict of interest, and official negligence. The article analyzes materials of criminal proceedings and judicial practice, both of courts of general jurisdiction, on the example of the Vyshhorod District Court of Kyiv Region, and of specialized courts represented by the High Anti-Corruption Court. Based on the results of the study, ways to minimize corruption risks were proposed. The proposed minimization measures include the digitalization of procedures through *Prozorro* and the Unified State Electronic System in the field of construction, strengthening the role of independent audit and technical supervision, as well as the involvement of the public and anti-corruption bodies. The conclusions emphasize that the identification and elimination of corruption risks in military construction is a critical condition for increasing the efficiency of Ukraine's defense capabilities, accelerating post-war reconstruction, and enhancing the trust of international partners.

KEYWORDS

construction works, construction, paramilitary structures, public procurement, corruption, corruption offenses, urban planning, National Guard of Ukraine.

1. Вступ

Корупція у сфері державних закупівель, зокрема у виконанні будівельних робіт на замовлення силових та воєнізованих структур, є однією з найгостріших проблем сучасної України. У контексті тривалої російсько-української війни, коли ресурси спрямовуються на посилення обороноздатності, будівництво об'єктів для Збройних Сил, Національної гвардії, поліції та інших силових і воєнізованих формувань набуває стратегічного значення. Однак саме в цій сфері корупційні ризики досягають критичного рівня через непрозорість процесів, великі обсяги фінансування та специфіку замовників, які часто працюють у режимі обмеженого доступу до інформації. Станом на лютий 2024 року, директор Національного антикорупційного бюро України (надалі – НАБУ) С. Кривонос повідомив, що бюро розслідує понад 60 кримінальних проваджень у сфері оборони, включно з випадками зловживань у держзамовленнях [1]. Це не лише підриває національну безпеку, але й гальмує соціально-економічний розвиток, порушуючи принципи ефективного використання бюджетних коштів.

На неефективному використанні бюджетних коштів наголошує також Національне агентство з питань запобігання корупції (надалі – НАЗК). Так, у Національній доповіді щодо ефективності реалізації державної антикорупційної політики у 2021–2025 роках НАЗК вбачає суттєву проблему в неефективному використанні бюджетних коштів та зловживаннях під час забезпечення житлом військовослужбовців і членів їх сімей, зазначаючи, що попри виділення значних коштів з державного бюджету на задоволення відповідних потреб військовослужбовців, загальний стан практичної реалізації таких державних гарантій стабільно перебував на низькому рівні, у тому числі, агентство акцентує увагу і на проблемах корупції [2, с. 505–507]. Таке дослідження НАЗК ще раз підтверджує суспільну важливість порушеної авторами проблеми.

Тому, актуальність теми зумовлена також необхідністю посилення контролю за державними витратами в умовах воєнного стану. Корупційні ризики проявляються на всіх етапах: від земельних питань, тендерної документації, вибору підрядників до прийняття робіт і оплати. Серед ключових факторів – конфлікт інтересів та надмірна концентрації повноважень у центральному органі виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері земельних відносин; непрозоре планування процесів будівництва, ремонту; фіктивні субпідряди, завищені кошториси та ігнорування норм якості. Дослідження міжнародного досвіду (наприклад, звітів Transparency International та Organisation for Economic Co-operation and Development) показує, що в країнах з подібними викликами (як-от Ізраїль чи Польща) успішна мінімізація ризиків досягається через цифровізацію закупівель, незалежний аудит та посилення відповідальності [3; 4].

На відміну від корупційних ризиків під час будівництва об'єктів цивільної інфраструктури, корупційні ризики при будівництві у секторі оборони та зловживанням під час забезпечення житлом військовослужбовців становлять значно серйознішу загрозу. Це пов'язано як з особливим правовим регулюванням здійснення будівництва оборонних, безпекових і спеціалізованих об'єктів, які входять до системи містобудування, так і з режимом засекречування будівництва за замовленням силових та воєнізованих структур. В умовах воєнного стану корупція у цій сфері є не лише викликом для державної економіки, але й безпосередньо впливає на ефективність функціонування сил оборони, погіршує умови життя військовослужбовців, прикордонників та інших представників сектору безпеки, а головне – опосередковано посилює позиції противника на полі бою.

Актуальність проблеми підтверджується низкою кримінальних проваджень. Так, у 2020 році НАБУ завершили досудове розслідування про заволодіння понад 81,6 млн грн на будівництві квартир для Національної Гвардії України. Більше того, один із підозрюваних – вже колишній командувач Національної Гвардії України, що демонструє корупційні ризики на найвищих рівнях [5]. У 2021 році НАБУ передало до суду обвинувальний акт щодо п'яти осіб, підозрюваних у реалізації корупційної схеми із закупівлі непридатного для проживання житла для військових Національної гвардії України. [6]. У 2022 році було викрито схему розкрадання понад 18 мільйонів гривень під час будівництва житла на замовлення Міністерства оборони України [7], а у кінці того ж року – було відкрито матеріали кримінального провадження про

корупцію при будівництві квартир у Львові на замовлення Державної прикордонної служби України [8].

Проте список резонансних справ про корупцію у містобудівній сфері в цілому та корупційні ризики у контексті виконання будівельних робіт на замовлення силових та воєнізованих структур зокрема, значно ширший, а переважна більшість справ суттєво відрізняються між собою, демонструючи різні корупційні схеми та необхідність різних підходів до розслідування таких справ. Більше того, за деякими справами, які будуть аналізовані у процесі дослідження, вже наявні вироки суду.

Отже, нині сфера містобудування характеризується підвищеним рівнем корупційних ризиків, що вимагає ретельного та комплексного дослідження. Ідентифікації корупційних ризиків у містобудівній сфері, особливо у контексті виконання будівельних робіт на замовлення силових та воєнізованих структур, та пошук шляхів їх подолання, що значно підсилить позиції України у воєнних діях, допоможе зменшити рівень корупції під час забудови, прискорити відбудову держави та збільшить рівень довіри країн-партнерів.

2. Огляд літературних джерел

Проблематика корупційних ризиків у сфері містобудування не є новою та вже тривалий час є предметом дослідження і українських, і зарубіжних науковців-правників. Так, М. Вађун досліджує вплив політичної корупції на обсяг державних інвестицій у Хорватії. Дослідниця доводить, що в країнах з високим рівнем державного фінансування інфраструктурних проєктів зазвичай спостерігається підвищене сприйняття політичної корупції. Аналіз статистичних даних Світового банку, Міністерства фінансів Хорватії та інших урядових структур країни засвідчив, що попри значні інвестиції в інфраструктуру, доступ населення до водопостачання, каналізації та інших базових послуг залишався на низькому рівні, дороги перебували у незадовільному стані, а споживання електроенергії перевищувало середні показники в Європейському Союзі (далі – ЄС). Така неефективність державних витрат пов'язується з високим рівнем політичної корупції та слабким контролем за використанням бюджетних коштів. Авторка акцентує увагу на потребі посилення нагляду за видатками органів місцевого самоврядування та закликає до ретельного розслідування порушень, виявлених Державною аудиторською службою. Вона також підкреслює важливість створення спеціалізованих комісій, що контролюватимуть процедури державних закупівель, а також необхідність упровадження прозорої системи відбору інвестиційних проєктів державою – з попереднім аналізом витрат і вигод та обов'язковою публікацією остаточних відхилень від запланованих показників. На думку М. Вађун, для протидії політичній корупції у сфері містобудування необхідно забезпечити широке залучення громадськості, а також відкритість і деталізацію фінансових даних державного сектору, зокрема щодо діяльності державних підприємств і бюджетів місцевих органів влади [9, с. 301–304; с. 311–312]. Хоч дослідження датоване 2011 роком і базується на тогочасних даних, воно зберігає особливу актуальність для України. Це пояснюється тим, що, подібно до Хорватії на момент дослідження, Україна сьогодні також перебуває на шляху до членства в ЄС. На жаль, прояви політичної корупції в містобудівній сфері, характерні для Хорватії того періоду, наразі притаманні й Україні, тому хорватський досвід є важливим і корисним у контексті української євроінтеграції.

Р. М. Nordin, R. Takim та А. Н. Nawawi проводять огляд критичних факторів, які впливають на корупцію в будівництві. Автори у своєму дослідженні намагаються знайти новий підхід до аналізу порушеної проблеми та запроваджують поділ критичних факторів корупції у будівництві на прямі та непрямі. Так, вчені відносять до критичних факторів корупції фактори навколишнього середовища, індивідуальні фактори та фактори міжнародної фірми [10].

М. Shan та ін. досліджують проблему корупції у секторі державного будівництва, зазначаючи, що саме цей напрям містобудівної сфери є одним із найбільш уражених корупцією на глобальному рівні. Метою їхньої роботи є виявлення основних форм і причин корупції у відповідному секторі будівництва, а також визначення найдієвіших антикорупційних стратегій, які застосовуються у сучасній практиці [11]. Наведене дослідження приділяє основну увагу такій формі корупційного ризику, як «змова з корупційною метою», і зосереджується воно виключно

на секторі державного будівництва. Ми ж прагнемо деталізувати дослідження – розглянути корупційні ризики при будівництві на замовлення силових та воєнізованих відомств.

Серед українських науковців-правників найбільшу увагу, як правило, приділяють розробці механізмів запобігання та протидії вже встановленим і найбільш поширеним корупційним правопорушенням, що виникають у процесі містобудівної діяльності. Так, В. Дудирич досліджує засади запобігання та протидії корупції у сфері містобудування, наголошуючи на важливості подальшого впровадження цифрових технологій у будівельну галузь. Зокрема, він підкреслює необхідність продовження переведення всіх дозвільних процедур, документообігу та процесів затвердження проєктної документації виключно в електронний [12, с. 3–4]. Де-факто, диджиталізація вже активно використовується у містобудівній сфері, зокрема, через розроблення та впровадження Єдиної державної електронної системи у сфері будівництва (надалі – ЄДЕССБ), яка регулюється ст. 22-1 Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності» № 3038-VI від 17.02.2011 року [13] та Постановою Кабінету Міністрів України від 23 червня 2021 року № 681 «Деякі питання забезпечення функціонування Єдиної державної електронної системи у сфері будівництва» [14]. Саме ця система, як вказано на офіційному порталі ЄДЕССБ, покликана впорядкувати процес будівництва в Україні і через максимальну публічність інформації зробити його прозорим та вільним від корупції, а також реалізувати весь життєвий цикл будівництва об'єкту, починаючи з отримання містобудівних умов та обмежень, закінчуючи його введенням в експлуатацію [15]. Окрім запобігання корупційним ризикам у сфері містобудівництва, впровадження ЄДЕССБ також призвело до зменшення кількості дозвільних документів, що, на нашу думку, також становить суттєву користь як для будівництва, так і для боротьби з корупцією.

Є. Литвинюк аналізує сучасний стан архітектурно-будівельного контролю в умовах цифрової трансформації та реформ. Автор акцентує увагу на позитивному впливі цифровізації на містобудівну сферу, зокрема підкреслює значення впровадження Єдиної державної електронної системи у сфері будівництва, що сприяла підвищенню прозорості та відкритості контролю в архітектурно-будівельній галузі й зниженню рівня корупції. Крім того, вчений звертає увагу на скорочення бюрократичних процедур, зростання довіри до органів влади та підкреслює необхідність подальшого розвитку цифрових інструментів у сфері архітектурно-будівельного контролю [16, с. 129].

Т. Ковальова та В. Будківський досліджують профілактику корупції в органах влади. Дослідники виділяють п'ять шляхів для запобігання корупції у державних установах, а саме: посилення прозорості та моніторинг; забезпечення прозорості політичного фінансування; підвищення ефективності судових процесів; подолання соціальної та економічної нерівності та підвищення обізнаності та просування культури доброчесності [17, с. 80–81]. О. Бондаренко та С. Белай зосереджуються на проблемі державного регулювання процесів протидії поширенню корупційних явищ у правоохоронних та військових інституціях. Вчені пропонують досить інноваційні підходи, схему гіпотез та логіку дослідження порушеної проблеми [18, с.17–18]. Обидві праці становлять інтерес для нашого дослідження, адже охоплюють шляхи подолання корупції в цілому у державних органах, а також правоохоронних та військових інституціях, до яких, фактично, і відносяться силові й воєнізовані структури. Ми ж спробуємо зосередитися на віднайдені шляхів мінімізації корупційних ризиків безпосередньо під час стадійності будівельної діяльності на замовлення силових та воєнізованих структур.

Навіть поверхневий огляд наукових джерел, як закордонних, так і українських вчених, підтверджує недостатню сфокусованість дослідників на питаннях містобудівної політики держави, що включає основні напрямки планування та забудову. Тому аналіз корупційних ризиків у сфері містобудування, зокрема у контексті будівництва (збудови) на замовлення силових та воєнізованих структур, а також розробка превентивних заходів для їх запобігання та подолання, становить важливу частину антикорупційної стратегії держави та є ключовим чинником подальшого розвитку містобудівної галузі в Україні.

3. Постановка завдання

Метою дослідження є ідентифікація корупційних ризиків, що виникають у процесі забудови, зокрема в межах реалізації житлового будівництва за державним замовленням для

силових та воєнізованих структур, а також пошук ефективних шляхів їх запобігання та усунення. Досягнення поставленої мети потребує вирішення таких завдань:

1. Ідентифікація основних корупційних ризиків під час виконання будівельних робіт на замовлення силових та воєнізованих структур (зокрема на етапах тендерних процедур, проектування, будівництва та прийняття об'єктів в експлуатацію).

2. Аналіз практичних прикладів і судових рішень щодо корупційних правопорушень у сфері воєнного містобудування з метою виявлення найбільш поширених схем зловживань та їхніх наслідків для державної безпеки та економіки.

3. Визначення шляхів мінімізації виявлених ризиків на основі міжнародного досвіду (Transparency International, Organisation for Economic Co-operation and Development) та напрацювання пропозицій щодо удосконалення національних антикорупційних механізмів у будівельній сфері під час воєнного стану.

4. Методи та матеріали

Дослідження корупційних ризиків при будівництві на замовлення силових і воєнізованих структур ґрунтується на комбінації якісних і кількісних методів, спрямованих на ідентифікацію проблемних аспектів і розробку практичних рекомендацій. Основним підходом став аналіз нормативно-правової бази України, що регулює процеси державних закупівель і будівництва. Цей аналіз дозволив визначити правові рамки та потенційні прогалини, які сприяють корупції. Додатково використано компаративний метод, що передбачає порівняння українського досвіду з міжнародними практиками, зокрема з діяльністю U.S. Army Corps of Engineers та General Services Administration (США), для виявлення ефективних механізмів контролю. Методологія включає вивчення судової практики та матеріалів кримінальних проваджень, зібраних із відкритих джерел, таких як реєстр судових рішень і звіти НАБУ. Зокрема, проаналізовано вироки судів та матеріали кримінальних проваджень. Ці дані допомогли ідентифікувати ключові етапи корупційних ризиків: тендерні процедури, будівництво та змішані процеси. Для обробки інформації застосовувалися методи контент-аналізу та систематизації, що дозволили виділити основні фактори ризику, такі як фіктивні субпідряди та завищення вартості.

5. Результати та обговорення

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про основи містобудування» від 16.11.1992 р. № 2780-ХІІ, містобудуванням, або ж містобудівною діяльністю вважається «цілеспрямована діяльність державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, громадян, об'єднань громадян по створенню та підтриманню повноцінного життєвого середовища, яка включає прогнозування розвитку населених пунктів і територій, планування, забудову та інше використання територій, проектування, будівництво об'єктів містобудування, спорудження інших об'єктів, реконструкцію історичних населених пунктів при збереженні традиційного характеру середовища, реставрацію та реабілітацію об'єктів культурної спадщини, створення інженерної та транспортної інфраструктури» [19]. Виходячи з цього визначення, припускаємо, що основні корупційні ризики у містобудівельній сфері можуть існувати як під час планування, а саме розробці містобудівної документації, так безпосередньо при забудові, під час видачі містобудівних умов та обмежень, дозвільних документів, неякісних експертних висновків, відсутності науково-проектної документації щодо охоронних режимів, якщо мова йде про забудову історичних ареалів міст.

Отже, можемо висунути гіпотезу, що основні корупційні ризики існують під час таких видів діяльності органів, установ, організацій, об'єднань громадян та інших уповноважених суб'єктів:

- прогнозування розвитку населених пунктів і територій;
- планування;
- проектування;
- забудови та іншого подібного використання території;
- будівництва об'єктів містобудування;
- реконструкції історичних населених пунктів при збереженні традиційного характеру середовища;

- реставрації об'єктів культурної спадщини;
- реабілітації об'єктів культурної спадщини;
- створення інженерної та транспортної інфраструктури.

У контексті порушеної нами проблеми, ми досліджуємо лише забудову на замовлення силових та воєнізованих структур, що має деякі специфічні риси, у порівнянні з загальним порядком забудови, а саме: високий поріг входу, висока вартість замовлень на будівництво; повна і своєчасна оплата будівельних робіт з бюджету. Такі риси створюють очевидні корупційні ризики, які необхідно дослідити в системному зв'язку з стадійністю будівельного процесу, до яких запропоновано віднести: отримання права власності чи права користування на земельну ділянку; отримання вихідних даних на проектування; розроблення, затвердження та експертиза проекту будівництва за класом наслідків (відповідальності) належать до об'єктів з середніми (СС2) та значними (СС3) наслідками; споруджуються на територіях із складними інженерно-геологічними та техногенними умовами, споруджуються із залученням бюджетних коштів, коштів державних і комунальних підприємств, установ та організацій, а також кредитів, наданих під державні гарантії, якщо їх кошторисна вартість перевищує 300 тисяч гривень; виконання будівельних робіт; прийняття в експлуатацію закінченого будівництвом об'єкту [20, с. 426].

Отже в контексті будівництва, коли замовником виступає суб'єкт зі статусом силових та воєнізованих структур, прослідковується, що доступ до будівельних замовлень силових та воєнізованих структур може отримати обмежена кількість будівельних компаній, які, очевидно, повинні мати кредит довіри (репутаційна складова), наявність успішно виконаних раніше будівельних робіт і ресурси, необхідні для успішного та своєчасного виконання замовлення державного органу. Саме тому одним з першим корупційних ризиків може бути корупція при отриманні відповідного державного замовлення. Так, деякі посадовці органів державної влади чи органів місцевого самоврядування здатні створювати фіктивні будівельні компанії та незаконно присуджувати перемогу у тендерах їм, або ж напряду, навіть без конкурсів, заключати договори на будівництво з такими фіктивними компаніями.

Прикладом, коли новостворена будівельна компанія, яка має ознаки фіктивності, отримує контракти на будівництво оборонних споруд, є справа щодо розкрадання під час інженерно-технічного облаштування українсько-російського державного кордону, або т. з. проекту «Стіна». Так, Кабінетом Міністрів України було прийнято Розпорядження «Про затвердження плану заходів щодо інженерно-технічного облаштування українсько-російського державного кордону в межах Чернігівської, Сумської, Харківської та Луганської областей, українсько-молдовського державного кордону, територій, прилеглих до адміністративної межі з тимчасово окупованою територією Автономної Республіки Крим» від 14 травня 2015 р. № 439-р [21], яким затверджувався план заходів інженерно-технічного облаштування та, фактично, після ухвалення якого було розпочато будівництво воєнних оборонних споруд на зазначених у Розпорядженні територіях, у тому числі, на україно-російському кордоні. Вже через рік Військовою прокуратурою було порушено кримінальне провадження за підозрою посадових осіб Державної прикордонної служби України (надалі – ДПСУ), посадових осіб державного підприємства (надалі – ДП) та представників певних Товариств з обмеженою відповідальністю (надалі – ТОВ) у нанесенні державі збитків на понад 1,5 млн грн [22]. За версією слідства, Перший окремий відділ капітального будівництва Державної прикордонної служби, у серпні 2015 року, уклав ряд договорів з ДП «Чернігівський облавтодор» ВАТ «ДАК «Автомобільні дороги України» про облаштування вздовж державного кордону в Семенівському районі Чернігівської області протитанкового рову та брустверу. Через два тижні ДП «Чернігівський облавтодор» уклав угоду з певним ТОВ про виконання згаданих робіт. Їх вартість оцінили в 10 млн грн. Вже у вересні та лютому ДП перерахувало приватній фірмі 1,55 млн грн, а згадане ТОВ надало акти приймання виконаних робіт за листопад 2015 року на суму 2,50 млн грн. Проте, слідством було встановлено, що це ТОВ навіть не мало власної техніки та кваліфікованого персоналу, а тому залучило субпідрядником інше ТОВ, яке було створене за декілька місяців до того – у грудні 2014 року. На думку слідчих, залучене підприємство мало ознаки фіктивності, окрім створення за декілька місяців до початку будівництва, у нього були відсутні необхідні дозволи на виконання необхідних робіт та експлуатацію спецтехніки. ТОВ-субпідрядник також не підтвердило виконання робіт на 0,73 млн грн. [22]. Зважаючи на ці факти, Військова прокуратура відкрила кримінальне провадження від 15.08.2016 р. № 42016270320000075 та звернулася до

Деснянського районного суду м. Чернігів з клопотанням про надання тимчасового доступу до необхідної слідству документації підприємств, які фігурували у кримінальному провадженні. Суд клопотання задовольнив та тимчасовий доступ надав [23], проте подальше розслідування так і не набуло суспільного розголосу та не мало вироків суду.

Справа проєкту «Стіна» знайшла своє продовження вже через рік, коли у 2017 році Генеральна прокуратура України (нині – офіс Генерального прокурора України) заявила про розслідування факту розтрати та привласнення бюджетних коштів на суму вже понад 100 млн грн. у ході виконання інженерно-технічних робіт під час облаштування україно-російського кордону, тобто, під час виконання будівництва на безпосередньо воєнному оборонному об'єкті. Підозрюваними знову стали посадові особи ДПСУ та суб'єкти підприємницької діяльності приватного сектору економіки [24]. Через місяць після заяв Генеральної прокуратури України, НАБУ було затримано шість осіб, які за версією слідства були причетні до розкрадання коштів під час будівництва воєнних оборонних об'єктів на україно-російському кордоні, в межах т.з. проєкту «Стіна» [25]. Згодом, вже у 2019 році, справу було скеровано до суду, зокрема, обвинувальні акти стосувались восьми осіб: начальника управління будівництва Адміністрації ДПСУ; экс-начальника Першого окремого відділу капітального будівництва ДПСУ; старшого офіцера Першого окремого відділу капітального будівництва ДПСУ (на час притягнення до кримінальної відповідальності – начальник групи спеціального будівництва Першого окремого відділу капітального будівництва ДПСУ); директора ТОВ; колишнього директора ДП; директора і засновника ще одного ТОВ та двох пособників, один із яких – прямо причетний до фіктивного підприємства. Правоохоронні органи також заявили, що до розтрати державних коштів, виділених на проєкт «Стіна», були причетні фіктивні господарські товариства [26]. Ці два випадки наочно демонструють наведений корупційний ризик на практиці, адже ДПСУ та ДП було заключено договори про будівельні роботи з ТОВ, які мали явні ознаки фіктивності та могли бути визначеними заздалегідь, або ж бути підконтрольними посадовим особам, причетним до укладання цих договорів.

Серед інших прикладів, які варто розглянути в межах цього дослідження, особливої уваги заслуговує справа НАБУ про корупцію під час конкурсу на будівництво житла для Міністерства оборони України. Так, НАБУ та Національною поліцією України було повідомлено про підозру т.в.о. начальника одного з Центральних територіальних управлінь Міністерства оборони України. За версією слідства, посадовець Міністерства оборони України запропонував одному із столичних забудовників забезпечити перемогу в конкурсі на зведення будинку для військових у Святошинському районі м. Києва. Для реалізації підозрюваний залучив інших осіб, а свої послуги оцінив у 1,3 млн дол. США. Передача неправомірної вигоди повинна була здійснюватися трьома траншами, шляхом передачі спочатку 100 тис. дол. США, потім 400 тис. дол. США, а потім 800 тис. дол. США. Згодом, на прохання забудовника, сума була знижена до 1 млн дол. США, а вже у червні 2025 року посадовця Міністерства оборони України було затримано одразу після отримання частини коштів. Нині його підозрюють у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 4 ст. 368 КК України, а саме, одержання неправомірної вигоди в особливо великому розмірі [27].

Інша характерна риса, яка полягає у високій вартості замовлень на будівельні роботи від силових та воєнізованих структур, створює ще один корупційний ризик. Так, через високу вартість, посадові особи можуть входити у змову з проєктантами, експертними організаціями, підрядниками, суб'єктами господарювання, що здійснюють технічний нагляд аби ті значно зависили вартість побудованого нерухомого майна, для подальшого заволодіння забудовником чи іншими посадовими особами тими коштами, які повинні були б бути направлені на будівництво. Прикладом може бути справа про завдані Національній Гвардії України збитки на понад 3,5 млн. грн. під час виконання будівельною компанією договору підряду на капітальне будівництво чотирьох 40-квартирних житлових будинків на території військової частини Національної Гвардії України у м. Вишгород, Київської області. Так, Вишгородський районний суд Київської області у справі № 363/1462/24 від 08.05.2024 року встановив, що договір підряду на капітальне будівництво було укладено між Національною Гвардією України та будівельною компанією 07.06.2017 року. Відповідно до наказу Командувача Національною Гвардією України, обвинуваченого було призначено старшим офіцером відділу капітального будівництва управління розквартирування і капітального будівництва логістики Національної Гвардії

України, у обов'язки якого входило виконання організаційно-розпорядчих та адміністративно-господарських функцій, а у конкретно цьому випадку – технічний нагляд на об'єкті будівництва цих чотирьох 40-квартирних житлових будинків на території військової частини Національної Гвардії України [28].

Проте, полковник недбало поставився до служби, належним чином виконані будівельні роботи та їх відповідність проектно-кошторисним, договірним та звітним документам не перевіряв, засвідчивши своїм підписом та печаткою неправдиві акти приймання виконаних будівельних робіт та при прийманні зазначеного об'єкту до здійснення технічного нагляду не вжив заходів до виявлення завищення вартості виконаних робіт внесених до актів в порівнянні з договірною ціною, а також по інших актах приймання виконаних будівельних робіт, з метою заволодіння державними грошовими коштами внесені неправдиві відомості, у результаті чого державі в особі Центральної бази виробничо-технологічної комплектації Національної гвардії України заподіяно матеріальних збитків на суму близько 3,7 млн грн, якими службова особа будівельної компанії заволоділа та розпорядилась на власний розсуд, внаслідок недбалого ставлення обвинуваченого посадовця Національної Гвардії України, як військової службової особи до служби, чим було спричинено тяжкі наслідки. Військовослужбовець свою вину визнав, затвердив угоду про визнання винуватості та розкався, внаслідок чого був визнаний Вишгородським районним судом Київської області винним у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 3 ст. 425 КК України [29], унаслідок чого, суд, застосувавши ст. 69 КК України [29], призначив обвинуваченому покарання у вигляді штрафу у розмірі 2 тис. неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, що становить 34 тис. грн [28].

Якщо у першому випадку будівельна компанія сама завищила ціну, а посадова особа-військовослужбовець унаслідок службової недбалості затвердив таку документацію, то у наступній справі експерт внаслідок отримання неправомірної вигоди свідомо завищив ціну нерухомого майна. Мова йде про справу у заволодінні понад 81,6 млн грн. на будівництві квартир для Національної Гвардії України, у межах якої про підозри було повідомлено сімом особам, серед яких командувач Національної Гвардії України, заступник начальника Головного квартирно-експлуатаційного управління Збройних Сил України, заступник начальника відділу централізованих розрахунків, обліку та звітності фінансово-економічного управління Головного квартирно-експлуатаційного управління (вже колишній), колишній народний депутат, а також директор ТОВ, його заступник та виконавчий директор цієї ТОВ [5]. Дії оцінювача у цій справі були виділені в окреме кримінальне провадження, а посадовій особі також було повідомлено про підозру. За версією слідства, заступник директора Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України (оцінювач) отримав від колишнього народного депутата неправомірну вигоду у розмірі 250 тис. грн. за внесення недостовірних даних до експертизи таким чином, щоб різниця ринкової вартості між квартирами, які Національна Гвардія України повинна була отримати та тими, які реально отримала була мінімальною – 7 млн. грн., коли в реальності різниця становила понад 81,6 млн грн [30]. Так, за версією слідства, у 2000-х роках Головне Управління внутрішніх військ МВС України (в подальшому реорганізовано в Головне Управління Національної Гвардії України) та будівельна компанія уклали угоду, за якою на території колишньої військової частини мали збудувати житловий комплекс із вбудованими паркінгами та нежитловими приміщеннями. В обмін на земельну ділянку площею близько 1 га в центрі Києва Нацгвардія мала отримати у власність житловому комплексу 50 квартир та 30 паркомісць. Вже у 2016–2017 рр., сторони уклали додаткові угоди, за якими Національна Гвардія України відмовилась від цих квартир та паркомісць на Печерську в обмін на 65 квартир у будинку, що та ж компанія-забудовник зводила на околиці Києва. На думку слідства, оцінювач значно завищив вартість цих 65-ти квартир, у наслідок чого Національна Гвардія України недоотримала коштів на понад 81,6 млн. грн. Правоохоронними органами також було здобуто докази отримання від будівельної компанії, вже колишнім, командувачем Національної Гвардії України неправомірної вигоди у розмірі 125 тис. дол. США, які згодом були розподілені між ним та заступником начальника Головного квартирно-експлуатаційного управління Збройних Сил України, частка останнього склала 25 тис. дол. США. Також слідством було встановлено, що посадовець Національної Гвардії України отримав неправомірну вигоду у вигляді квартири загальною площею 76 кв. м² та ринковою вартістю 1,82 млн. грн. Ця неправомірна вигода, за версією слідства, була прихована за

договором купівлі-продажу, яким родичка посадовця, начебто придбала квартиру, але за ціною значно нижчою за реальну, а саме за 592,8 тис. грн, коли реальна вартість становила 1,82 млн. грн [5]. Ця справа демонструє як саме на практиці корупційний ризик у вигляді завищення оціночної вартості майна стає кримінальним правопорушенням з ціллю розкрадання частини іншої суми, виділеної державою на будівельні роботи. Проте також ця справа прямо показує й інший корупційний ризик, який впливає з того, що всі подібні проекти фінансуються державними коштами, та який становить ще більшу загрозу – ризик розкрадання державних коштів, які силові та воєнізовані структури виділяють для виконання будівельних робіт за їх замовленням.

У контексті дослідження корупційних ризиків під час будівництва багатоквартирних будинків на замовлення силових та воєнізованих структур для забезпечення військовослужбовців житлом, слід також вказати на такому корупційному ризику, як неефективне використання бюджетних коштів. На цій проблемі також наголошує НАЗК у Національній доповіді щодо ефективності реалізації державної антикорупційної політики у 2021–2025 роках. За результатами дослідження НАЗК, у зв'язку з нестачею фінансових та матеріальних ресурсів у держави, рівень забезпечення житлом військовослужбовців та членів їх сімей є незадовільним: станом на 2021 рік на квартирному обліку військовослужбовців перебувало більше 46 тис. осіб, а станом на 1 червня 2023 року – трохи більше 43 тис. осіб. Така ситуація сприяє поширенню різноманітних корупційних практик з метою отримання окремими військовослужбовцями житла поза загальною чергою або ж включення до такої черги осіб, які не мають права перебувати у ній. Також, через те, що облік осіб, які потребують поліпшення житлових умов, ведеться військовими частинами, квартирно-експлуатаційними органами і територіальними центрами комплектування та соціальної підтримки в паперовому вигляді, існує підґрунтя для зловживань уповноваженими посадовими особами своїми правами, а також для існування корупційних ризиків у зазначеній сфері, більше того, інформація про надане військовослужбовцям житло не оприлюднюється належним чином, з огляду на що відповідні суспільні відносини позбавлені громадського та інших видів контролю за ними [2, с. 505–507]. Результати дослідження НАЗК дають змогу констатувати, що через неефективне використання бюджетних коштів, а також застаріле та неефективне ведення обліку черги військовослужбовців, які мають підстави для забезпечення їх житлом, створюються додаткові корупційні ризики, які опосередковано також дотичні до корупційних ризиків у будівництві на замовлення силових та воєнізованих структур, адже неефективне та нецільове використання бюджетних коштів під час будівництва житла для військовослужбовців на замовлення силових та воєнізованих структур веде до того, що житла не вистачає, а черга осіб, які претендують на це житло лиш збільшується, у зв'язку з чим з'являються такі корупційні ризики, як «надання неправомірної вигоди за пересування на перед черги» тощо, а ведення такої «черги» в паперовому вигляді лиш сприяє розвитку подібних корупційних ризиків. НАЗК пропонує шість порад для вирішення проблеми неефективного використання бюджетних коштів, серед яких:

1. Продовжити належне виконання заходів Державної антикорупційної програми.
2. Створити та наповнити інформаційно-комунікаційну систему квартирного обліку військовослужбовців і житлового фонду.
3. Завершити розробку та забезпечити законодавче затвердження Державної програми та Концепції забезпечення житлом військовослужбовців і членів їхніх сімей.
4. Підготувати зміни до ст. 12 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», зокрема щодо порядку надання житла та виключення дії Житлового кодексу на ці механізми.
5. Прийняти накази Міноборони щодо ведення реєстру наданого житла та оприлюднення інформації про отримувачів житла або компенсації із зазначенням черговості.
6. Забезпечити публікацію реєстру наданого житла на сайті Міноборони [2, с. 507–508].

Наведені поради НАЗК мають антикорупційний потенціал, а питання створення та наповнення інформаційно-комунікаційної системи квартирного обліку військовослужбовців і житлового фонду може бути реалізоване шляхом застосування функціоналу застосунку «Дія», та об'єднання з публічним реєстром «учасників бойових дій та осіб, прирівняних до них, які мають право на позачергове відведення земельної ділянки та які бажають його реалізувати», впровадження якого пропонувалося раніше [31], адже як забезпечення військовослужбовців

житлом, так і забезпечення військовослужбовців земельними ділянками, є спорідненими та мають багато подібних проблем, які вирішуються однаковими способами. Щодо публікації реєстру вже наданого житла на сайті Міністерства оборони – таке нововведення є виправданим, але не в умовах воєнного стану. Тому нині доцільно гарантувати нерозголошення цієї інформації для безпеки військовослужбовців. Подібна інформація повинна надаватися антикорупційним органам, наприклад НАЗК, які повинні будуть контролювати подібні процеси, а от оприлюднення такої інформації доречно вже по завершенню умов воєнного стану. Проте, необхідно врахувати, що важливим чинником мінімізації наведених корупційних ризиків є, перш за все, мінімізація корупційних ризиків та недопущення неефективного використання бюджетних коштів під час будівництва житла на замовлення силових та воєнізованих структур.

Повертаючись до аналізу кримінальних проваджень та правозастосовної практики, у іншій справі про завдання Національній Гвардії України збитків на понад 17,3 млн грн. під час закупівлі квартир для військовослужбовців, про підозру було повідомлено п'ятьом особам, серед яких начальник управління розквартирування і капітального будівництва логістики Національної гвардії України, директор ТОВ-переможця конкурсу, адвокат, який представляв директора ТОВ, кінцевий бенефіціар ТОВ та начальник фінансового відділу управління розквартирування і капітального будівництва логістики Національної Гвардії України [6].

Так, Вищий антикорупційний суд (надалі – ВАКС) у справі № 991/4875/21 від 19 грудня 2024 року встановив, що за Законом України «Про Державний бюджет України на 2017 рік» [32] Міністерству внутрішніх справ було виділено 200 млн. грн. на придбання квартир для військовослужбовців Національної Гвардії України, з яких, відповідно до розпорядження Кабінету Міністрів України від 22.03.2017 р. № 187-р [33] було передбачено спрямувати на придбання житла на умовах пайової участі та на вторинному ринку у розмірі майже 86 млн. гривень. Дізнавшись цю інформацію, у бенефіціара-забудовника, директора ТОВ та представника ТОВ виник злочинний план про заволодіння цими коштами. З 2014 року обвинувачені вже виконували спільні будівельні роботи з будівництва багатоквартирних будинків. У жовтні 2016 року Державною архітектурно-будівельною інспекцією було видано сертифікат, що засвідчував готовність до експлуатації другої секції житлового будинку, а у листопаді 2017 року – сертифікат, що засвідчував готовність до експлуатації фактично третьої секції житлового будинку. Проте, після отримання сертифікатів, інженерні комунікації з постачання комунальних послуг, а саме: водопостачання, водовідведення, газопостачання, електропостачання, офіційно до забудованих секцій будинку на постійній основі підключені не були. Незважаючи на це, обвинувачені вирішили взяти участь у конкурсі на купівлю квартир для військовослужбовців від Національної Гвардії України [34].

Згодом обвинуваченими було подано документацію на участь у конкурсі від Національної Гвардії України на закупівлю квартир. Під час розгляду їх пропозицій, посадові особи Національної Гвардії України, які, за версією слідства, були у змові з обвинуваченими, та за інформацією, яку встановив суд, у зв'язку із неналежним виконанням цими службовими особами службових обов'язків через несумлінне ставлення до них, не було перевірено на відповідність подані конкурсні пропозиції зазначених товариств; ці посадові особи не виступили під час засідання конкурсної комісії із пропозицією щодо відхилення зазначених пропозицій, які не відповідали вимогам конкурсної документації, а саме: відсутні документи, перелік яких вимагався конкурсною документацією, зокрема: копії рішень місцевих органів влади щодо передачі зовнішніх інженерних мереж до експлуатуючих організацій та засвідчені копії актів приймання-передачі до експлуатуючих організацій зовнішніх інженерних мереж та/або договору спільної експлуатації та розмежування діяльності, унаслідок чого обвинувачені здобули перемогу у цьому конкурсі. У подальшому, незважаючи на реальний технічний стан квартир, 31.05.2017 р. представник забудовників, діючи на підставі довіреності від 12.07.2016 р., виданої командувачем Національної Гвардії України, в порушення п. 1 ч. 1 ст. 193 Господарського кодексу України [35], маючи будівельну освіту, особисто, відповідно до функціональних обов'язків, попередньо не перевіряв квартири, запропоновані переможцем ТОВ для придбання, на відповідність конкурсним умовам (стан добудови, підключення до зовнішніх інженерних мереж, придатність до проживання), уклав низку договорів про придбання Національною Гвардією України зазначених квартир. Аналогічно частина квартир була придбана 15.12.2017 року [34].

Унаслідок протиправних дій обвинувачених, державному бюджету в особі Національної гвардії України було завдано збитків на загальну суму понад 17,3 млн грн. Обвинувачені уклали угоду про визнання винуватості. ВАКС затвердив угоду та визнав кінцевого бенефіціара винним у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 5 ст. 190 КК України та ч. 2 ст. 28 ч. 2 ст. 366 КК України [29], тобто у шахрайстві, вчиненому організованою групою осіб у особливо великих розмірах та у службовій підробці, яка була вчинена групою осіб та спричинила тяжкі наслідки, призначивши покарання у вигляді 2 років позбавлення волі з позбавленням права займатись діяльністю на державній службі строком на 1 рік зі штрафом 750 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 28 ст. 366 КК України [29], та позбавлення волі на 5 років за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого, ч. 5 ст. 190 КК України [29]. За ст. 70 КК України [29], за сукупністю злочинів, шляхом поглинення менш суворого покарання більш суворим, суд призначив остаточне покарання у виді позбавлення волі на строк 5 років з позбавленням права займатись діяльністю на державній службі строком на 1 рік зі штрафом 750 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, замінивши покарання, а відповідно до ч. 2 ст. 75 КК України [29], остаточний вирок було замінено на іспитовий термін строком на 3 роки. Директор ТОВ та представник ТОВ суд визнав винними у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 5 ст. 190 КК України [29] та призначив покарання у вигляді 5 років позбавлення волі, яке, відповідно до ч. 2 ст. 75 КК України [29], було замінено на іспитовий термін строком на 3 роки [34].

Проаналізовані кримінальні провадження, а також правозастосовна практика різних юрисдикцій, дають підстави стверджувати, про наявність різних корупційних ризиків під час стадійності будівельного процесу на замовлення силових та воєнізованих структур. Так, переважна більшість силових та воєнізованих структур України, а саме: Збройні сили України, Національна гвардія України, Державна прикордонна служба України та Міністерство оборони України, так чи інакше ставали жертвами корупційних схем забудовників, а часто й посадових осіб-військовослужбовців цих силових та воєнізованих структур.

Слід зазначити, що у контексті забудови суб'єктами зі статусом силових та воєнізованих структур, корупційні ризики притаманні абсолютно на всіх стадіях починаючи від проектування та складання кошторисів; проведення тендерів, через вплив на тендерні чи конкурсні комісії, безпосередньо у процесі будівництва, через службову підробку, недбалість тощо), так і на змішаному етапі, коли і корупція на етапі розроблення та видачі документації, і корупція під час будівництва взаємопов'язані між собою і вчиняються або послідовно, або одночасно.

Дослідивши основні корупційні ризики під час будівництва на замовлення силових та воєнізованих структур, пропонуємо структурувати його таким чином, щоб шляхи мінімізації ризиків виходили із самих ризиків, які вже були ідентифіковані. Так, ризик корупційного впливу на тендерні/конкурсні комісії, шляхом створення фіктивних будівельних компаній та лобювання посадовими особами їх інтересів, або ж шляхом призначення переможцями заздалегідь визначених підконтрольних будівельних компаній, вважаємо за можливе мінімізувати:

- шляхом ще більшої диджиталізації процедур – максимальне використання системи Prozorro [36] для усіх етапів (навіть «спрощених», підпорогових закупівель).

- запровадженням чіткого нормативного регулювання складу комісій – включення представників громадськості, антикорупційних організацій, медіа як спостерігачів, а також ротация членів тендерних комісій – щоб уникнути створення «стабільних» корупційних зв'язків.

- публічним обґрунтуванням результатів тендеру – з відеозаписом засідань або оприлюдненням протоколів у відкритому доступі (у мирний час) та можливість для всіх учасників конкурсу оскаржити будь-яке рішення тендерної чи конкурсної комісії.

Ризик неправомірного розроблення і одержання проектної, дозвільної та іншої, необхідної для виконання будівельних робіт, документації, який, перш за все, полягає у наданні посадовим особам неправомірної вигоди за пришвидшення процесів чи ігнорування реально існуючих порушень, видається можливим мінімізувати такими шляхами:

1. Цифровізацією дозвільних процедур – наприклад, через Єдину державну електронну систему у сфері будівництва (ЄДЕССБ). Фактично, це вже було зроблено, проте, як ми вважаємо, доцільним є розширення диджиталізації та запровадження окремих електронних систем та

закритих реєстрів для тих забудовників, які залучаються до виконання будівельних робіт на замовлення силових та воєнізованих структур. Подібний рівень диджиталізації повинен покращити прозорість та підвищити контроль з боку держави, правоохоронних органів та силових і воєнізованих структур-замовників.

2. Шляхом контролю строків видачі дозволів – автоматичне сповіщення про порушення термінів. У цьому контексті доцільним буде системний моніторинг ризиків дозвільних рішень із залученням штучного інтелекту, а також громадськості.

Ризик розкрадання державних коштів, який, як можемо бачити з проаналізованої правозастосовної практики, а також матеріалів кримінальних проваджень, становить особливу загрозу та є одним із найбільш поширених, вважаємо за можливе мінімізувати таким чином:

По-перше, необхідним є порівняння вартості будівництва з ринковими цінами – через незалежний аудит та електронні системи.

По-друге, необхідно контролювати проведення оцінок нерухомого майна, яке будується на замовлення силових та воєнізованих структур. Важливим, як нам здається, є проведення оцінок не тільки представниками забудовника, чи представниками силової чи воєнізованої структури, яка є замовником будівельних робіт, а і проведення оцінок незалежними органами, які можуть бути, наприклад, представниками антикорупційної інституції, або ж бути органом у структурі силової чи воєнізованої структури, але окремим, не залученим до проведення тендерних чи конкурсних процедур. Наприклад, у США подібним незалежним органом є General Services Administration (Адміністрація загальних служб США), заснована у 1949 році. До її обов'язків входить підтримка федеральних установ, управління урядовими будівлями та нерухомістю, надання послуг зі закупівлі продуктів та послуг, укладення контрактів, серед яких і на будівництво, а також розроблення політики економії коштів [37]. Іншим органом, який задіяний у будівництві для воєнізованих структур, та який прямо функціонує у структурі армії, є U.S. Army Corps of Engineers (Інженерний корпус армії США). Окрім будівництва та, частково, контролю на будівництві оборонних та інших воєнних об'єктів, інженерний корпус США також задіяється у розробленні та будівництві інфраструктури для зменшення збитків від ураганів, штормів й інших стихійних лих, його солдатів та цивільних осіб залучають до побудови транспортної торговельної інфраструктури США, а також вони несуть службу та працюють, відповідно, як у США, так і за його межами, у понад 130-ти країнах світу для побудови воєнних та інших об'єктів [38]. Створення подібних органів є позитивною практикою і може стати одним із шляхів мінімізації корупційного ризику щодо розкрадання державних коштів. Тому створення подібного до Інженерного корпусу армії США органу всередині силових чи воєнізованих структур України, який буде здатний і сам виконувати деякі будівельні роботи, а також який частково буде контролювати їх виконання від приватних підприємств, є гарною ініціативою та може забезпечити саморегуляцію всередині силових чи воєнізованих формувань. Безперечно, на перший погляд може здатися, що подібні нововведення можуть бюрократизувати процедуру оцінки та створити додаткові корупційні ризики у вигляді вимагання неправомірної вигоди від експерта однієї із структур, які залучені до оцінки. Проте, збільшення кількості структур, дотичних до оцінки, підвищить якість оцінок, зробить недоцільним надання неправомірної вигоди комусь із експертів, адже окрім нього оцінку проводять й інші організації чи структурні підрозділи, а також сприятиме прозорості під час оцінки, адже залучення антикорупційних органів допоможе також у повідомленні забудовниками про випадки вимагання неправомірної вигоди зі сторони когось з інших суб'єктів оцінювальної діяльності.

По-третє, залучення незалежного технічного нагляду – в ідеалі зовнішнього, який задіяється з мінімальним впливом замовника (силової чи воєнізованої структури). Нині чинне законодавство закріплює, що технічний нагляд за будівництвом може здійснюватися або замовником самостійно (через уповноважених працівників), або залученими суб'єктами господарювання з відповідною сертифікацією. Так, ч. 2 ст. 11 Закону України «Про архітектурні діяльність» від 20.05.1099 р. № 687-XIV закріплює, що «Технічний нагляд забезпечується замовником та здійснюється особами, які мають кваліфікаційний сертифікат», також, відповідно до ч. 6 ст. 11 цього ж Закону, «обов'язок щодо здійснення технічного нагляду може бути покладений замовником на спеціалізовану організацію чи спеціаліста з технічного нагляду або на інженера-консультанта, з визначенням у договорі підряду їхніх повноважень» [39]. Постанова Кабінету Міністрів України від 11 липня 2007 року № 903 «Про авторський та

технічний нагляд під час будівництва об'єкта архітектури» також регулює питання здійснення технічного нагляду та закріплює, що технічний нагляд забезпечує замовник (забудовник) впродовж усього періоду будівництва об'єкта з метою здійснення контролю за дотриманням проектних рішень та вимог державних стандартів, будівельних норм і правил, а також контролю за якістю та обсягами робіт, виконаних під час будівництва або зміни (зокрема шляхом знесення) такого об'єкта, а здійснюють цей нагляд особи, що мають виданий, відповідно до законодавства, архітектурно-будівельною атестаційною комісією, кваліфікаційний сертифікат [40]. Зважаючи, на такі законодавчі положення, можемо констатувати, що під час виконання будівництва на замовлення силових чи воєнізованих структур, технічний нагляд здійснюється або безпосередньо цією ж структурою, або залученим суб'єктом господарювання, який має відповідну кваліфікацію. Такий вид нагляду створює однозначні корупційні ризики, адже де-факто стає заздалегідь відомо, що технічний нагляд буде так чи інакше здійснюватися безпосередньо замовником або залученими ним суб'єктами, а отже недоброчесні забудовники можуть намагатися надати неправомірну вигоду посадовим особам силових чи воєнізованих структур, які або проводять технічний нагляд, або відповідають за залучення до нього спеціалізований орган чи спеціаліста.

У свою чергу, запропоноване нами залучення зовнішнього технічного нагляду, який залучається з мінімальним впливом замовника (силової чи воєнізованої структури) сприятиме зниженню корупційних ризиків. Для того, аби мінімізувати їх ще більше, доцільно зменшити людський фактор та передбачити автоматизований вибір суб'єкту, який буде здійснювати цей технічний нагляд. Це можливо зробити одразу декількома шляхами, зокрема: передбачити реєстр перевірених суб'єктів технічного нагляду, з якого система може автоматично або випадково обирати компанію – аналог «сліпого» жеребкування або ж шляхом розроблення і застосуванням цифрової платформи, по прикладу вже існуючої системи Prozorго, для добору технічного нагляду, але з обмеженим впливом замовника на кінцеве рішення. У контексті технічного нагляду також важливо забезпечити ротаційність на об'єктах великої тривалості або вартості, щоб унеможливити встановлення корупційних в'язків між виконавцем будівництва і наглядом. У контексті постійної зміни тих, хто здійснює технічний нагляд, пропонувати чи надавати неправомірну вигоду комусь з них буде недоцільно та не вигідно для забудовника.

По-четверте, дієвим способом може бути аудит після завершення проекту будівництва. Проте, подібні аудити несуть за собою додаткові витрати для держави, що не завжди може бути доцільним використанням бюджетних коштів. Тому доцільно запровадити обов'язковий аудит тільки для тих проектів, які будуються з використанням великих державних коштів для побудови цього проекту. Тобто, якщо будівництво виконується на замовлення силової чи воєнізованої структури за високою вартістю, яка перевищує певний поріг (доцільно, щоб держава сама встановила цей поріг: яка вартість будівництва є достатньою для проведення обов'язкового аудиту), то по завершенню такого будівництва замовник (силові та воєнізовані структури) зобов'язані забезпечити проведення цього аудиту. Якщо вартість замовлення є нижчою за встановлений поріг, коли використання державних коштів на обов'язковий аудит є недоцільним, то такий аудит не вимагається. Проте, слід надати силовим та воєнізованим структурам право на проведення аудиту навіть на проектах, ціна яких не перевищує встановлений державою поріг, за умови, що у замовника (силової чи воєнізованої структури) є обґрунтовані підозри розкрадань коштів забудовником під час будівництва та наявні підстави.

Мінімізація ризиків службової підробки частково вже була наведена раніше, у контексті залучення додаткових органів до оцінки, проте серед інших шляхів можна запропонувати: звірку первинної документації з фактичними роботами – регулярні виїзні перевірки від силової чи воєнізованої структури-замовника та навчання службовців про відповідальність – включно з демонстрацією реальних кейсів.

Запропоновані шляхи мінімізації корупційних ризиків можуть не мати необхідної ефективності в умовах воєнного стану, або ж можуть не бути реалізованими з об'єктивних причин. Наприклад, публікація відео засідань тендерної чи конкурсної комісії, або оприлюдненням протоколів цих засідань у відкритому доступі можуть бути використані ворогом у злочинних цілях. Також проведення тендерів або конкурсів для забудовників в цілому може бути неможливим через умови воєнного стану, адже будівництво якогось воєнного об'єкту може бути необхідним саме в найкоротші і обмежені терміни, у зв'язку з воєнними діями (як

приклад, побудова фортифікаційних споруд тощо). Тому, порушена проблема потребує подальших досліджень, з обов'язковим акцентом на умовах воєнного стану та з розроблення шляхів мінімізації корупційних ризиків під час виконання будівельних робіт на замовлення силових чи воєнізованих структур саме в умовах воєнних дій.

6. Висновки

Проведене дослідження підтвердило, що містобудівна сфера у контексті виконання забудови на замовлення силових та воєнізованих структур в Україні характеризується особливо високим рівнем корупційних ризиків. Їхня специфіка обумовлена значними обсягами державного фінансування, обмеженим доступом до інформації та значною стратегічною цінністю відповідних об'єктів. Корупційні прояви фіксуються на всіх етапах будівельного процесу – від підготовки тендерної документації до приймання виконаних робіт. Це свідчить про необхідність системного підходу до виявлення, запобігання та мінімізації таких ризиків.

Аналіз кримінальних проваджень та судової практики засвідчив, що найбільш поширеними є схеми завищення вартості будівництва, використання фіктивних компаній, службова підробка, а також розкрадання бюджетних коштів під прикриттям законних процедур. Характерним є те, що до таких правопорушень залучаються як представники забудовників, так і посадові особи самих силових чи воєнізованих структур. Це створює замкнене коло, в якому корупційні ризики взаємно підсилюють один одного. Водночас, у роботі доводиться, що диджиталізація на етапі закупівель, залучення незалежних аудиторів та зміни у проведенні тендерів і конкурсів можуть істотно знизити масштаби корупції.

Результати дослідження дозволяють сформулювати практичні рекомендації для мінімізації корупційних ризиків. Серед ключових напрямів: подальший розвиток системи Prozorro та Єдиної державної електронної системи у сфері будівництва, залучення до процесів контролю незалежних аудиторських і контролюючих або державних будівельних органів, у тому числі, у складі силових та воєнізованих структур, за прикладом Інженерного корпусу армії США, для розвитку саморегулювання, удосконалення механізмів прозорості тендерів і конкурсів, а також забезпечення реальної відповідальності посадовців. В умовах воєнного стану ці заходи мають особливе значення, оскільки ефективне використання державних коштів безпосередньо впливає на обороноздатність країни.

Отже, ідентифікація та подолання корупційних ризиків у будівництві для силових та воєнізованих структур є не лише питанням фінансової дисципліни, але й стратегічним чинником національної безпеки України. Порушені проблеми потребують подальшого ґрунтовного вивчення з урахуванням специфіки функціонування держави в умовах воєнного стану. Особливу увагу буде приділено розробленню комплексних механізмів, спрямованих на зменшення корупційних ризиків у процесі виконання будівельних робіт для силових та воєнізованих структур, адже саме в умовах активних воєнних дій ці ризики набувають критичного значення як для ефективності використання державних ресурсів, так і для забезпечення національної безпеки.

References

1. National Anti-Corruption Bureau of Ukraine. (2024, February 21). NABU rozsliduje ponad 60 spraw shchodo zlochyniv u sferi oborony – dyrektor biuro [NABU investigates over 60 cases of crimes in the defense sector – Bureau Director]. *Interfaks-Ukraina*. <https://interfax.com.ua/news/general/968733.html> (in Ukrainian)
2. National Agency on Corruption Prevention. (2025). *Natsionalna dopovid shchodo efektyvnosti realizatsii derzhavnoi antykoruptsiinoi polityky u 2021–2025 rokakh* [National report on the effectiveness of implementing state anti-corruption policy for 2021–2025]. <https://nazk.gov.ua/pdfs/?file=/wp-content/uploads/Pages/b0/97/b09768394a77710426cc4eb0c2abb1150d72d3a3bf7dc08b1343234a732a36f115618028.pdf> (in Ukrainian)
3. OECD. (2025). *Implementing the OECD Recommendation on Public Procurement in OECD and Partner Countries: 2020–2024 Report*. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/02a46a58-en>
4. Adam, I. (2024). *Transparency, accountability, and integrity of public procurement systems*. Transparency International Anti-Corruption Helpdesk Answer. <https://lnk.ua/Y4Q9PBy49>

5. National Anti-Corruption Bureau of Ukraine. (2020, May 8). *Zavolodinnia 81 mln hrn Natsgvardii: materialy vidkryto* [Embezzlement of 81 million UAH from the National Guard: case materials disclosed]. <https://nabu.gov.ua/news/novyny-zavolodinnya-81-mln-grn-nacgvardiyi-materialy-vidkryto/> (in Ukrainian)
6. National Anti-Corruption Bureau of Ukraine. (2021, July 23). *Zavdannia 17,3 mln hrn zbytkiv pry zakupivli kvartyr dlia Natsgvardii: obvynuvalnyi akt skerovano do sudu* [UAH 17.3 million in damages in National Guard apartment procurement: indictment sent to court]. <https://nabu.gov.ua/news/novyny-zavdannya-173-mln-grn-zbytkiv-pry-zakupivli-kvartyr-dlya-nacgvardiyi-obvynuvalnyy-akt> (in Ukrainian)
7. National Anti-Corruption Bureau of Ukraine. (2022, October 31). *Vykryto skhemu z rozkradannia ponad 18 mln hrn pry budivnytstvi zhytla dlia Minoborony* [Scheme uncovered: over UAH 18 million embezzled during Ministry of Defense housing construction]. <https://nabu.gov.ua/news/novyny-vykryto-shemu-z-rozkradannya-ponad-18-mln-grn-pry-budivnytstvi-zhytla-dlya-minoborony/> (in Ukrainian)
8. National Anti-Corruption Bureau of Ukraine. (2022, December 13). *Koruptsiia pry budivnytstvi kvartyr u Lvovi dlia DPSU: materialy vidkryto* [Corruption in construction of apartments for Border Guard in Lviv: materials disclosed]. <https://nabu.gov.ua/news/novyny-korupciya-pry-budivnytstvi-kvartyr-u-lvovi-dlya-dpsu-materialy-vidkryto/> (in Ukrainian)
9. Bađun, M. (2011). *Der Zusammenhang zwischen politischer Korrumpiertheit und öffentlichen Investitionen – Der Fall Kroatien. Društvena istraživanja*, 20(2), 295–316. <https://doi.org/10.5559/di.20.2.01>
10. Nordin, R. M., Takim, R., & Nawawi, A. H. (2011). *Critical factors contributing to corruption in construction industry*. In *2011 IEEE Symposium on Business, Engineering and Industrial Applications (ISBEIA)* (pp. 330–333). <https://doi.org/10.1109/ISBEIA.2011.6088831>
11. Shan, M., Le, Y., Chan, A. P. C., & Hu, Y. (2020). *Corruption in the Public Construction Sector*. Singapore: Springer Nature. <https://doi.org/10.1007/978-981-13-9550-5>
12. Dudyrych, V. M. (2023). *Osnovy zapobihannia ta protydii koruptsii u sferi mistobudivnoi diialnosti* [Fundamentals of corruption prevention and counteraction in urban development]. *Problemy suchasnykh transformatsii. Serii: Pravo, publichne upravlinnia ta administruvannia*, (10). <https://doi.org/10.54929/2786-5746-2023-10-02-15> (in Ukrainian)
13. Verkhovna Rada of Ukraine. (2011). *Pro rehuliuвання mistobudivnoi diialnosti* [On regulation of urban development activities] Law of Ukraine No. 3038-VI. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3038-17#Text> (in Ukrainian)
14. Cabinet of Ministers of Ukraine. (2021). *Deiaki pytannia zabezpechennia funktsionuvannia Yedynoi derzhavnoi elektronnoi systemy u sferi budivnytstva* [Some issues ensuring operation of the Unified State Electronic System in the field of construction]. Resolution No. 681. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/681-2021-%D0%BF#Text> (in Ukrainian)
15. Portal of the Unified State Electronic System in the Field of Construction. (n.d.). *Shcho take Yedyna derzhavna elektronna systema u sferi budivnytstva?* [What is the Unified State Electronic System in the Field of Construction?] <https://e-construction.gov.ua/ua/> (in Ukrainian)
16. Lytvyniuk, Ye. (2023). *Arkhitekturno-budivnelnyi kontrol v umovakh tsyfrovizatsii ta reformuvannia: suchasnyi ohliad* [Architectural and construction control in conditions of digitalization and reform]. *Aspekty publichnoho upravlinnia*, 11(3), 126–132. <https://doi.org/10.15421/152344> (in Ukrainian)
17. Kovalova, T., & Budkivskiy, V. (2025). *Prevention of corruption in government bodies*. *Chest i zakon*, 2(93), 78–84. <https://doi.org/10.33405/2078-7480/2025/2/93/339369>
18. Bondarenko, O. H., & Bielai, S. V. (2018). *Skhema hipotez ta lohika doslidzhennia problem derzhavnoho rehuliuвання protsesiv protydii poshyrenniu koruptsii u pravookhoronnykh ta viiskovykh instytuttsiakh* [Scheme of hypotheses and logic of research on state regulation of countering corruption in law enforcement and military institutions]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu tsyvilnoho zakhystu Ukrainy. Serii: Derzhavne upravlinnia*, 1(8), 13–21. <https://doi.org/10.5281/zenodo.1240783> (in Ukrainian)
19. Verkhovna Rada of Ukraine. (1992). *Pro osnovy mistobuduvannia* [On the fundamentals of urban development]. Law of Ukraine No. 2780-XII. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2780-12#Text> (in Ukrainian)
20. Podtserkovnyi, O. P., Oliukha, V. H., Kvasnitska, O. O., et al. (2024). *Hospodarske parvo* [Commercial law] (4th ed., revised and supplemented). Odesa: Feniks. (in Ukrainian)
21. Cabinet of Ministers of Ukraine. (2015). *Pro zatverdzhennia planu zakhodiv shchodo inzhenerno-tekhnichnoho oblashtuvannia ukraïnsko-rosiiskoho derzhavnoho kordonu v mezhakh Chernihivskoi, Sumskoi, Kharkivskoi ta Luhanskoi oblastei, ukraïnsko-moldovskoho derzhavnoho kordonu, terytorii, prylehlykh do administratyvnoi mezhi z tymchasovo okupovanoi terytoriiu Avtonomnoi Respubliky Krym* [On approval of the plan of measures for the engineering and technical arrangement of the Ukrainian-Russian

- state border within the Chernihiv, Sumy, Kharkiv, and Luhansk regions, the Ukrainian-Moldovan state border, and territories adjacent to the administrative border with the temporarily occupied territory of the Autonomous Republic of Crimea]. Order No. 439-r. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/439-2015-%D1%80#Text> (in Ukrainian)
22. Nashi Hroshi. (2016, August 30). *Vyatseniukivsku "Stinu" z Rosiieiu zakopaly 1,5 miliona cherez fiktyvnu firmu* [1.5 million buried in Yatsenyuk's "Wall" project with Russia through a fake company]. <https://lnk.ua/AVMmP9xVo> (in Ukrainian)
 23. Ruling of the Desnianskyi District Court of Chernihiv of August 23, 2016, in court case No. 750/7816/16-k. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/59871066> (in Ukrainian)
 24. General Prosecutor's Office of Ukraine. (2017, July 13). *Rozsliduietsia fakt roztraty ta pryvlasnennia biudzhetykh koshtiv... (proiekt "Stina")* [Prosecutor General's Office investigates embezzlement in "Wall" project]. <https://lnk.ua/y4zjYq54i> (in Ukrainian)
 25. National Anti-Corruption Bureau of Ukraine. (2017, August 8). *NABU ta SAP zatrymaly 6 osib, prychetnykh do rozkradannia koshtiv proektu "Stina"* [NABU and SAP detained 6 persons involved in "Wall" project embezzlement]. <https://lnk.ua/LVbPzKR4y> (in Ukrainian)
 26. National Anti-Corruption Bureau of Ukraine. (2017, August 8). *Proekt "Stina": spravu skerovano do sudu* ["Wall" project: case referred to court]. <https://lnk.ua/k4x90L8ey> (in Ukrainian)
 27. National Anti-Corruption Bureau of Ukraine. (2025, August 12). *1,3 mln dol. SShA za peremohu v konkursi na budivnytstvo zhytla dlia viiskovykh: pidozra posadovtsiu Minoborony* [\$1.3 million for winning a tender to build housing for military personnel: Suspicion of a Defense Ministry official]. <https://lnk.ua/y4XBziWVX> (in Ukrainian)
 28. Verdict of Vyshhorod District Court of Kyiv Region of May 8, 2024, in case No. 363/1462/24. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118882795> (in Ukrainian)
 29. Verkhovna Rada of Ukraine. (2001). Kryminalnyi kodeks Ukrainy [Criminal Code of Ukraine]. Law of Ukraine No. 2341-III. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (in Ukrainian)
 30. National Anti-Corruption Bureau of Ukraine. (2025, August 12). *Zavolodinnia mainom Natsgvardii: trom osobam povidomleno pro pidozru* [Misappropriation of National Guard property: three individuals charged]. <https://lnk.ua/94y9mrz4M> (in Ukrainian)
 31. Kharytonova, T. Ye., & Biloshkurskyi, M. M. (2025). Problemy koruptsiinykh ryzykiv pry nabutti ta realizatsii pravavlasnosti na zemelnu dilianku uchasnykamy boiovykh dii ta osobamy, pryryvniannyi do nykh [Problems of corruption risks in the acquisition and exercise of ownership rights to land plots by combatants and persons equated to them]. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal*, (1), 269–272. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2025-1/58> (in Ukrainian)
 32. Verkhovna Rada of Ukraine. (2016). Pro Derzhavnyi biudzhet Ukrainy na 2017 rik [On the State Budget of Ukraine for 2017]. Law of Ukraine No. 1801-VIII. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1801-19#n108> (in Ukrainian)
 33. Cabinet of Ministers of Ukraine. (2017). Pro rozpodil koshtiv, peredbachenykh u derzhavnomu biudzheti za prohramoiu 1003090 "Budivnytstvo (prydbannia) zhytla dlia viiskovosluzhbovtiv Natsionalnoi hvardii Ukrainy" na 2017 rik [On the distribution of funds provided for in the state budget under program 1003090 "Construction (purchase) of housing for servicemen of the National Guard of Ukraine" for 2017]. Order No. 187-r. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/187-2017-%D1%80#Text> (in Ukrainian)
 34. Verdict of the High Anti-Corruption Court of December 19, 2024. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/123898637> (in Ukrainian)
 35. Verkhovna Rada of Ukraine. (2003). Hospodarskyi kodeks Ukrainy [Commercial Code of Ukraine]. Law of Ukraine No. 436-IV (repealed by Law of Ukraine No. 4196-IX of January 9, 2025). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (in Ukrainian)
 36. Prozorro. (n.d.). *Official website*. <https://prozorro.gov.ua/uk> (in Ukrainian)
 37. General Services Administration (GSA). (n.d.). *National Telecommunications and Information Administration BroadbandUSA*. <https://lnk.ua/dNYKziEeM>
 38. U.S. Army Corps of Engineers. (n.d.). *About Us*. <https://www.usace.army.mil/About/>
 39. Verkhovna Rada of Ukraine. (1999). Pro arkhitekturnu diialnist [On architectural activity]. Law of Ukraine No. 687-XIV. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/687-14#n128> (in Ukrainian)
 40. Cabinet of Ministers of Ukraine. (2007). Pro avtorskyi ta tekhnichnyi nahliad pid chas budivnytstva obiekta arkhitektury [On author and technical supervision during construction of architectural facilities]. Resolution No. 903. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/903-2007-%D0%BF#Text> (in Ukrainian)